

Vispārīga informācija

Eiropas atbilde nestabilitātei un draudiem Vidusjūras dienvidu valstīs un Tuvajos Austrumos

Sagatavoja **Kārlis Bukovskis**, Latvijas Ārpolitikas institūta direktora vietnieks

Tuvie Austrumi ģeogrāfisku, klimatisku, politisku, demogrāfisku un ekonomisku pārmaiņu un izaicinājumu rezultātā arvien biežāk kļūst par jaunu konfliktu epicentru. Šis tūkstošgades sākums ir iezīmējis plašas un negaidītas pārmaiņas gan Vidusjūras dienvidu valstīs, gan arī Tuvajos Austrumos. Rodoties jauniem spēlētājiem ar reģionālām un pat globālām ambīcijām, kopš 2014. gada sācies jauns posms arī Eiropas attiecībās ar tās dienvidu un Tuvo Austrumu kaimiņiem. Daudzo un straujo pārmaiņu rezultātā situācija aplūkojamā politiskās spēles laukumā jeb reģionā ir visai sarežģīta un drīzāk tendēta uz ilgstošu vai ciklisku konfliktu rašanos un saasināšanos vidējā un ilgākā termiņā, nekā uz noturīgu mieru. Sekojošas tendences ir novērojamas daudzās šajā tekstā aplūkojamajās valstīs.

Demogrāfiskās un ekonomiskās pārmaiņas nodrošinājušas iedzīvotāju strauju ataudzi daudzās reģiona valstīs, tādējādi radot nepieciešamību pēc būtiskām strukturālām ekonomiskām pārmaiņām. Daudzu valstu nespēja veidot jauniešus iekļaujošu darba tirgu novedusi pie ilgstoša un plaša bezdarba un no tā izrietošās sociālās neapmierinātības, ko islāmistu partijām ir viegli izmantot savu politisko mērķu sasniegšanai, jo to ekonomiskā ideoloģija ir vērsta uz sociālo taisnīgumu un līdz ar to šķiet vilinoša nabadzīgo iedzīvotāju masām. Piemēram, divās no pēdējā laikā vistrauksmainākos notikumus piedzīvojušām valstīm – Sīrijā un Lībijā – vairāk nekā 50% iedzīvotāju nav vecāki par 34 gadiem, bet bezdarba rādītāji noteiktās sabiedrības grupās ir apmēram par 30%¹ augstāki nekā pirms pilsoņu karu izcelšanās. Valstu ekonomiskajām struktūrām esot atkarīgām no produktiem ar nelielu pievienoto vērtību (izejvielām, lauksaimniecības produkcijas), kas piedzīvo straujas pārmaiņas eksportējamo resursu un klimata pārmaiņu izraisīto ražošanas kapacitāšu, nabadzības un arī dzeramā ūdens trūkuma ziņā, rodas arvien vairāk ieganstu valstu iekšienē rasties un radīt neapmierinātību ar pastāvošajiem režīmiem. Vēl vairāk – arī Rietumu valstu un tādu valstu kā Saūda Arābija un Katara nespēja gan īstermiņa plānošanas, gan neefektīvas projektu pārvaldības dēļ nodrošināt attīstības sadarbības projektu ilgtermiņa efektus, situāciju neuzlabo.

Politiskā neapmierinātība izriet ne tikai no pašmāju politiskās elites nespējas rast iekšējo pretrunu risinājumus, bet to veiksmīgi ir izmantojuši arī ārvalstu spēlētāji, tostarp radikālās reliģiskās grupas. Tā sauktais Arābu pavasaris, kas sākotnēji izraisīja pacilātību attiecīgo arābu valstu iedzīvotāju vidū un arī Eiropas valstīs viesā cerību par potenciāli jaunu demokrātisku valstu kopienas izveidošanās iespējamību, nu jau daudzviet ir pārvērties “Arābu ziemā”. Proti, relatīva stabilitāte valda, un pat zināma demokratizācija ir vērojama tādās valstīs kā Maroka, Alžīrija, Tunisija, Libāna, Jordānija, Omāna, Kuveita, Mauritanija, Saūda Arābija; politiski mazāk stabilas ir Ēģipte, Jemena, Bahreina, bet vislielākajiem satricinājumiem pakļautas Lībija, Sīrija, Irāka un Sudāna. Vilšanās un nespēja rast

¹ Libya. *CIA World Factbook*, 2015, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ly.html>;
Syria. *CIA World Factbook*, 2015, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html>

jaunus valsti konsolidējošus identitātes elementus ļāvusi reliģiskās piederības aizstāvjiem iegūt arvien ietekmīgāku lomu. Tieši “Arābu pavasara” veiksmīgais vai neveiksmīgais iznākums un politiskās varas vakuums, ko izraisīja pārejas valdību vai institūciju nespēja iegūt leģitimitāti vairākuma acīs, ir noteicis pašreizējo situāciju daudzās Vidusjūras dienvidu un Tuvo Austrumu valstīs.

Cīņa pret pārmaiņām ir kļuvusi par centrālo fenomenu reģionālajos konfliktos un radījusi pat jaunus politiskus un militārus spēkus, kas neslēpti aizstāv ortodoksālu pieeju ne tikai reliģijai, bet arī ekonomikai un sociālajai un politiskajai kārtībai. “Arābu pavasaris” un arī pieaugošā idejiskā aprīte, ko nodrošina modernās tehnoloģijas, ir veicinājusi jaunu ideju ienākšanu tradicionālajās islāmticīgo sabiedrībās. Tieši “Arābu pavasara” iznākums “stabilajās” valstīs ir noteicis ekstrēmistisko organizāciju, sevišķi jau *Al-Qaeda* un tās atzaru, centienus iegūt dominējošo ietekmi reģionā un it īpaši mazāk stabilajās, iekšēju pretrunu un pilsoņu karu plosītajās valstīs, tostarp arī aktīvi līdzdarbojoties šo konfliktu eskalācijā. Reliģisko fundamentālistu un *Al-Qaeda* aktivizēšanās sakrīt ne tikai ar demogrāfiskajiem un ekonomiskajiem, bet arī ar politiskajiem procesiem. Proti, fundamentālistu reliģiskajām idejām ir jāgūst plašāka pārstāvība, tostarp valstiskā līmenī, lai saglabātu savu pozīciju cīņā pret daudz modernākām un arī popularitāti iegūstošām liberālajām politiskajām vērtībām. Attiecīgi reģionā šobrīd ir skaidri vērojama kontrrevolucionārā cīņa pret modernākām, liberālākām idejām, ko pauž ne tikai Eiropas valstis, bet arī ir jau pārņēmušas atsevišķas arī “Arābu pavasara” valstis. Radikālo ideju pieaugums un ekspansija sevišķi iezīmējas reģionos un valstīs, kur jau ilgi notiek karadarbība un konsolidētas varas trūkums novedis pie vēl lielākas sociālās spriedzes, nabadzības un netaisnības. Turklāt tieši tur saasinās arī sunnītu un šiītu savstarpējās nesaskaņas. Šajās vietās radikālā islāma idejas tiek izplatītas ne tikai informatīvā ceļā, bet pat ar konvencionālā kara metodēm.

Islāma valsts ir šobrīd visspilgtākais piemērs tam, kā radikālas politiskās un militārās metodes tiek izmantotas fundamentālisma nostiprināšanai. *ISIL (Islamic State of Iraq and the Levant)* jeb *ISIS (Islamic State of Iraq and Syria)*, jeb 2014. gadā pašpasludinātais vispasaules kalifāts „Islāma valsts” ir kļuvis par galveno izaicinājumu ne tikai arābu valstīm, bet arī pa visu pasauli izkaisītajām islāmticīgo kopienām, Eiropas Savienībai un daudzām citām valstīm, kuras nevēlas šāda jauna reliģiskā spēka leģitimēšanos un nostiprināšanos, kam varētu būt tālejošas politiskās sekas ne tikai pašā reģionā. Pret Islāma valsti arī ar militāriem līdzekļiem ir vērsušās ne tikai Eiropas Savienība un Amerikas Savienotās Valstis, bet vēl 59 pasaules valstis. Šis fakts skaidri apliecina Islāma valsts drauda nozīmīgumu pasaules politikā. Šis teroristiskais veidojums cenšas pakļaut atgriešanās pie šariāta likumiem visas dzīves jomas un tādējādi panākt visas islāma pasaules atgriešanos pie tāda dzīvesveida, kāds tas bija islāma pirmsākumos. Apelējot pie musulmaņu pasaules vienotības, pieprasot pēc Pirmā pasaules kara radītās politiskās ģeogrāfijas pārskatīšanu, piedāvājot simbolisku vienojošo figūru kalifa Abu Bakr al-Bagdadi personā, kuram tiek piedēvēta attāla radniecība ar pašu Muhamedu, kultivējot spēcīga ienaidnieka tēlu attiecībā uz Eiropas valstīm un ASV, pielietojot brutālas cīņas metodes, tostarp arī pret mierīgajiem iedzīvotājiem un mērenajiem musulmaņiem, Islāma valsts sevi pozicionē kā reģionā vienīgo iespējamo un vislabāk organizēto politisko, ekonomisko un militāro spēku.

Islāma Valsts realizētās politikas bīstamību apliecina, ka tā ir sasniegusi valstiskiem veidojumiem raksturīgu iekšējo organizāciju, kas neļauj tai tikt uztvertai tikai kā teroristiskai organizācijai, lai arī liela daļa ietekmīgāko pasaules valstu ir to iekļāvušas teroristisko organizāciju sarakstā. Islāma valsts salafīti ir daļa no radikālo sunnītu pasaules, un līdzīgi domājoši atrodami gan *Al-Qaeda* rindās, gan Saūda Arābijā. Islāma Valsts, neskatoties uz dažādajām aplēsēm par tās karotāju skaitu, kas svārstās

no diviem simtiem tūkstošu līdz pat tikai nepilniem trīsdesmit diviem tūkstošiem², ar spēcīgas propagandas palīdzību, kā arī reālu politiskās pārvaldes, tiesisko un ekonomisko sistēmu, tostarp nodrošinot pārtiku milzīgajai tās pārvaldē esošajai teritorijai ar aptuveni astoņiem miljoniem iedzīvotāju³, ir spējusi radīt vērā ņemamu pretestību daudz spēcīgākiem politiskajiem spēlētājiem ne tikai reģionā, bet arī ārpus tai pieejamo moderno ieroču aizsniežamības rādiusa. Islāma Valsts spējusi pievērst radikālismam un savā darbībā iesaistīt tūkstošiem cilvēku, turklāt ne tikai no karadarbības plosītajām reģiona valstīm, bet arī no bagātajām un demokrātiskajām Eiropas valstīm.

Ārvalstu kaujinieki ir termins, kas kļuva aktuāls 2014. gadā, kad atklājās shēmas, kas no Eiropas Savienības un citām valstīm nodrošināja jaunu sekotāju un karakalpu pieplūšanu Islāma Valstij. Nopietnus draudus rada ne tikai Islāma valsts militāros spēkus papildinošie ārvalstu kaujinieki, bet arī radikālo musulmaņu šūniņas un atsevišķi indivīdi pašā Eiropas Savienībā. 2015. gadā tas kļuvis skaidri redzams. Islāma Valsts ar propagandas, savu iekarojumu popularizēšanas un totalitārās sistēmas nodrošinātās disciplīnas pievilcības palīdzību ir piesaistījusi ne tikai papildspēkus savai darbībai Irākas un Sīrijas teritorijās, bet arī teroristus Eiropas Savienībā. Par to liecina 2015. gadā notikušie terora akti, tostarp uzbrukums izdevniecībai *Charlie Hebdo* Parīzē šā gada janvārī un terora akti Kopenhāgenā šā gada februārī. Pašmāju terorisms atkal atgriezies Eiropas Savienības dienaskārtībā, jo draudu līmenis un informācija par apturētajiem uzbrukumiem ir kļuvušas par iknedēļas ziņām. Šo pastiprina arī imigrantu plūsmas no Tuvajos Austrumos un Vidusjūras dienvidu valstīs notiekošo konfliktu zonām uz Eiropu. Imigrantu plūsmas apturēšana arvien biežāk jau tiek minēta ne tikai kā ekonomiska un sociāla nepieciešamība, bet arī drošības aspektos balstīta nepieciešamība. Ar militārās darbības pieredzi, kas gūta, karojot Islāma Valsts un citu pusē, ārvalstu kaujinieki atgriežas Eiropā, visbiežāk Francijā, Lielbritānijā, Spānijā vai Vācijā, un kļūst par potenciālu draudu arī ES iedzīvotājiem. Islāma Valsts un tās kaujinieki tādējādi ir ģeogrāfiski un instrumentāli tuvāki Eiropai kā citas islāma ekstrēmistu organizācijas, tostarp šā brīža *Al-Qaeda* un Taliban.

Izaicinājumi Eiropas Savienībai un visai starptautiskajai sabiedrībai, ko rada Islāma Valsts pastāvēšana, ir nozīmīgi ne tikai no drošības un imigrantu plūsmas viedokļa, bet arī no ģeopolitiskā skatu punkta. Islāma Valsts ir radījusi konvencionāla kara pretsparu ASV vadītajai koalīcijai, Irākas valdībai un Sīrijas prezidenta Bašara al Asada režīmam, nostiprinoties pagaidām Irākas un Sīrijas teritorijās ar potenciāliem draudiem izplesties arī citās pieguļošajās valstīs, un pat Čečenijā un Afganistānā. Islāma Valsts pati sevi ir pasludinājusi par vispasaules kalifātu, tādējādi metot izaicinājumu musulmaņu organizācijām visā pasaulē. Politiskās un militārās veiksmes gadījumā Islāma Valsts var iegūt vēl daudz vairāk radikālo sekotāju. Tādēļ cīņai pret Islāma Valsti ir apvienojušies pat agrākie ienaidnieki, tostarp arī iesaistot pret Islāma Valsti vērstajās aktivitātēs kurdus, kā arī ASV meklējot jaunu pieeju attiecībās ar Irānu un tās kodolprogrammu. ES valstis apzinās stabilizācijas un mērenā islāma režīmu nostiprināšanās nozīmīgumu Vidusjūras dienvidu un Tuvo Austrumu valstīs, kas kalpo par piemēru arī citām reģiona valstīm, kuras šobrīd ir vardarbības pārņemtas. Attiecīgi atbalsts šīm valstīm politiskā un kopēju projektu ziņā ir fundamentāli svarīgs, lai mazinātu ne tikai Islāma Valsts pausto ideju pievilcību, bet arī jaunas migrantu plūsmas no citām destabilizētām valstīm.

² Patrick Cockburn. War with Isis: Islamic militants have army of 200,000, claims senior Kurdish leader. *The Independent*, 16.11.2014., <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/war-with-isis-islamic-militants-have-army-of-200000-claims-kurdish-leader-9863418.html>

³ Graeme Wood. What ISIS Really Wants? *The Atlantic*, 2015, <http://www.theatlantic.com/features/archive/2015/02/what-isis-really-wants/384980/>

Savienība Vidusjūrai (*Union for the Mediterranean (UfM)*) un Eiropas Kaimiņpolitikas dienvidu dimensija ir nozīmīgi daudzpusēji formāti, kas izmantojami attiecību veidošanai un stiprināšanai ar Tuvo Austrumu un Vidusjūras dienvidu valstīm, un Eiropas Savienība, šajos formātos aktivizējot politiskās mijiedarbības procesus, turēsies pie savas tradicionālās uz integrāciju, kā arī ekonomisko un politisko sadarbību vērstās pieejas, liekot lietā arī normatīvās varas (*Normative Power*) elementus. Savienības Vidusjūrai atjaunošana un aktivizācija ir aktuāls temats, ņemot vērā Vidusjūras dienvidu un Tuvo Austrumu valstu politisko piesaistīšanu un iesaistīšanu Eiropas Savienības procesos. ES Kaimiņpolitikas ģeopolitisks elements ir bijis svarīgs, tomēr tam ir arī drošības telpu radošs raksturs, kas ir Eiropas šā brīža nepieciešamība.

Jautājumi diskusijām:

1. Kā sagraut Islāma valsts tēlu?
2. Vai stabilo “Arāba pavasara” valstu režīmi turpinās liberalizēties? Vai tie paliks stabili?
3. Vai ir pieļauta kļūda, atbalstot “Arābu pavasari” Sīrijā, Lībijā?
4. Vai ekonomiskā integrācija ar ES ir pietiekams solījums reģiona valstīm?
5. Vai Savienības Vidusjūrai institucionalizēšana ir devusi cerēto sadarbības impulsu?
6. Migrācijas samazināšana no konfliktu postītajām teritorijām – vai reāli sasniedzams mērķis?
7. Tehnoloģiskais faktors un interneta brīvības ierobežošana terorisma apkarošanas vārdā.
8. Vai ārvalstu kaujiniekus var de-radikalizēt un re-integrēt Eiropas sabiedrībā?
9. Kāda būs kurdu loma tālākajā Irākas un Sīrijas politikā pēc Islāma valsts sakaušanas?
10. Kā ES rīkoties, ja arī nākotnē islāmistu partijas Tuvajos Austrumos iegūst varu demokrātisku vēlēšanu ceļā (Musulmaņu brālība, *Hamas*)?

